

گفتمان سیاسی دولت احمدی‌نژاد و تأثیر آن بر تعاملات بازرگانی خارجی ج.ا.ایران و اتحادیه اروپا

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۴/۲۲

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۶/۳

وحید خاشعی و رنامخواستی^{۱*}

سید محمد منصور پورمولا^۲

چکیده

پژوهش حاضر به تبیین الگوی تأثیر گفتمان سیاسی بر تعاملات بازرگانی خارجی ایران و اتحادیه اروپا در دولت احمدی‌نژاد (۱۳۸۴ تا ۱۳۹۲) می‌پردازد. روش تحقیق مورد استفاده، روش آمیخته (کیفی و کمی) است. به طوری که در این مقاله برای ارائه مدل از روش نظریه‌پردازی داده‌بنیاد استفاده گردید و با روش نمونه‌گیری هدفمند با ۱۰ نفر از خبرگان حوزه گفتمان سیاسی و روابط بین‌الملل و سیاست خارجی ج.ا.ایران مصاحبه شده و نتایج با استفاده از سه مرحله کدگذاری (باز، انتخابی و محوری) تحلیل و مورد تفسیر قرار گرفت. سپس مدل ارائه‌شده در مرحله کیفی به صورت کمی آزمون گردید. نتایج این پژوهش تأثیر مقوله‌های «سیاست‌خارجی هنجارشکنانه نظام موجود بین‌الملل»، «سیاست‌خارجی شرق‌گرا»، «دیپلماسی مردم‌محور» و «تأکید بر حقوق هسته‌ای» بر بعد سیاست خارجی تهاجمی و دیپلماسی مردم‌محور و همچنین تأثیر مقوله‌های «ایستادگی انقلابی (انقلابی‌گری)» و «معنویت‌گرایی» و «عدالت‌محوری» بر بعد آرمان‌گرایی را در دولت احمدی‌نژاد مورد تأیید قرار می‌دهد.

واژگان کلیدی: گفتمان سیاسی، تعاملات بازرگانی، سیاست‌خارجی تهاجمی، دیپلماسی مردم‌محور، آرمان‌گرایی.

مقاله پژوهشی

صفحه ۱۸۴-۱۵۹

۱. دانشیار، دانشکده مدیریت و حسابداری دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

(نویسنده مسئول: khashai@atu.ac.ir)

۲. دانشجوی دکتری مدیریت بازرگانی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران (pormolla121@gmail.com)

مقدمه

یکی از مشکلاتی که اکنون حوزه تجارت خارجی ایران با آن روبرو است، کاهش سطح مبادلات تجاری ایران با جهان و به‌ویژه «اتحادیه اروپا» در حال حاضر است. گزارش مرکز گمرک ج.ا. ایران از آمار میزان صادرات غیرنفتی ایران به گروه‌های منطقه‌ای اقتصادی در صحنه بین‌الملل، مؤید این مدعا است (واعظی، ۱۳۹۳، ۸۴).

جدول ۱- صادرات کالاهای غیرنفتی به تفکیک گروه‌های منطقه‌ای اقتصادی در صحنه بین‌الملل

درصد تغییرات		سال ۱۳۹۰ (۲۰۱۱-۲۰۱۲)		سال ۱۳۹۱ (۲۰۱۲-۲۰۱۳)		صادرات
		ارزش (میلیون دلار)	وزن (هزارتن)	ارزش (میلیون دلار)	وزن (هزارتن)	
۲۲	۱۹	۵۶۱۸	۸۵۰۳	۶۸۶۳	۱۰۰۷۷	سازمان همکاری اقتصادی ECO
-۱۸	-۱۰	۴۹۴۶	۶۶۶۱	۴۰۳۴	۵۹۹۷	شورای همکاری خلیج فارس PGCC
۲۹	۳۸	۱۹۹۷	۴۲۶۴	۲۵۸۱	۵۸۹۰	کشورهای مستقل مشترک‌المنافع CIS
-۳۳	-۶۱	۱۶۱۱	۱۰۹۵	۱۰۸۲	۴۳۰	اتحادیه اروپا EU
-۶۹	-۶۶	۳۱۶۲	۳۸۳۲	۹۶۵	۱۳۱۳	کشورهای عضو همکاری جنوب شرق آسیا ASEAN

(منبع: نگارندگان)

باید دانست اهمیت این روابط زمانی مهم برای ایران می‌گردد که پیشینه روابط تجاری و اقتصادی ایران و «اتحادیه اروپایی»^۱ به قبل از انقلاب اسلامی برمی‌گردد. البته روابط ایران و اتحادیه اروپا در طول ۳۵ سال گذشته از انقلاب و تشکیل نظام ج.ا. ایران با موانع و چالش‌های مهمی روبرو بود. در دهه اخیر، مطرح شدن برنامه هسته‌ای ایران و نگرانی دولت‌های اروپایی در این زمینه، تفاوت دیدگاه‌های دو طرف درباره راه حل مسئله، کاهش سطح مذاکرات از مذاکرات سازنده به مشروط، به قدرت رسیدن محافظه‌کاران در ایران و افزایش نگرانی اروپایی‌ها، رویکرد تند احمدی‌نژاد در قبال سیاست خارجی و برنامه هسته‌ای ایران، هماهنگی بیشتر اروپا با آمریکا در زمینه مقابله با برنامه هسته‌ای ایران و ارجاع پرونده ایران به شورای امنیت سازمان ملل، تلاش اروپا برای صدور

1. EU

قطعنامه‌های تحریمی علیه ایران، مطرح کردن مباحثی مانند هولوکاست از سوی ایران که با مخالفت اروپایی‌ها مواجه شد، اتخاذ تحریم‌های یک‌جانبه اتحادیه اروپا بر ضد ایران، اشغال سفارت انگلیس در ایران و تنش با این عضو اتحادیه اروپا، تحریم خرید نفت ایران از سوی اتحادیه اروپا و کاهش سطح مناسبات اقتصادی و تجاری دو طرف از مهم‌ترین دلایل و مصادیق کاهش روابط ایران با اتحادیه اروپا بودند (حاتم‌زاده، ۱۳۹۲: ۳).

سیاست خارجی همواره پیوندی ناگسستنی با سطح و کیفیت مبادلات تجاری و بازرگانی میان کشورها دارد. شیوه اداره کشورها، موقعیت دیپلماتیک آن‌ها و همچنین میزان اثرگذاری آن‌ها در ساخت روابط دوجانبه، چندجانبه و بین‌المللی به صورتی مستقیم بر وضعیت اقتصادی، مبادلات تجاری و تراز بازرگانی آن‌ها اثر می‌گذارد.

پس از پایان جنگ ایران و عراق و نیاز کشور به بازسازی از سال‌های ابتدایی دهه ۷۰ خورشیدی، دیپلماسی تجاری و بازرگانی از اهمیت زیادی برخوردار گردید و دولت‌های پس از جنگ در این حوزه عملکردهای مختلفی داشتند.

در این میان ارتباط و تراز مالی و بازرگانی بین ایران و اتحادیه اروپا به دلیل سابقه تاریخی روابط اقتصادی و بازرگانی و همچنین تأمین نیاز بخش‌های مختلف اقتصاد ایران از اهمیت زیادی برخوردار است و بررسی رابطه سیاست خارجی و روابط اقتصادی و بازرگانی دو طرف بخش مهمی از دلایل و فراز و نشیب‌های روابط دو طرف را مشخص می‌کند.

از سوی دیگر به سبب برخورداری ایران از ظرفیت‌های اقتصادی، کشورهای اروپایی همواره تمایل به برقراری روابط و استفاده از این ظرفیت‌ها داشته‌اند.

از ابتدای پیروزی انقلاب اسلامی و شکل‌گیری ج.ا.ایران در سال ۱۳۵۷ تاکنون، گفتمان‌های مختلفی بر سیاست خارجی کشور حاکم و غالب شده است. گفتمان ملی‌گرایی لیبرال بر سیاست خارجی دولت موقت حاکمیت داشت. پس از استعفای دولت موقت و برکناری بنی‌صدر در خرداد ۱۳۶۰، ابرگفتمان اسلام‌گرایی بر سیاست خارجی اسلامی حاکم شد که تاکنون نیز استمرار دارد. ولی گفتمان اسلام‌گرایی در طول تاریخ تقریباً از سه دهه گذشته دستخوش دگرگونی و دگردیسی گردیده است. حاصل این تحول درون گفتمانی شکل‌گیری و ظهور پنج خرده گفتمان مختلف از بطن اسلام‌گرایی بوده است. این خرده گفتمان‌های اسلام‌گرایی عبارت‌اند از: آرمان‌گرایی امت‌محور، مصلحت‌گرایی مرکز‌محور، واقع‌گرایی توسعه‌محور، صلح‌گرایی مردم‌سالار و سرانجام اصول‌گرایی

عدالت‌محور. گفتمان آرمان‌گرایی و مصلحت‌گرایی در طول دوره جنگ در سیاست خارجی ج. ا. ایران به منزله هژمونیک نسبی دست یافتند. واقع‌گرایی توسعه‌محور گفتمان غالب دوران سازندگی بود. گفتمان سیاست خارجی ج. ا. ایران در دوران اصلاحات صلح‌گرایی مردم‌سالار بود. پس از انتخابات نهمین دوره ریاست‌جمهوری و انتخاب محمود احمدی‌نژاد به ریاست‌جمهوری ایران گفتمان اصول‌گرایی عدالت‌محور بر سیاست خارجی ج. ا. ایران حاکم گردید (دهقانی، ۱۳۸۶: ۸۶).

در این میان دوره ریاست‌جمهوری احمدی‌نژاد را می‌توان متأثر از عوامل متعدد داخلی و بین‌المللی دانست. مسئله هسته‌ای ایران، افزایش فشارهای بین‌المللی در این مورد بازرسی‌های متعدد نمایندگان آژانس از مراکز فعال در امر فرآوری هسته‌ای در کشور را می‌توان یکی از آن عوامل دانست. رادیکال شدن توسعه‌گرایی سیاست‌محور در قالب عدول از اصول اساسی انقلاب اسلامی و ترویج نوعی کثرت‌گرایی نسبی‌گرایان در جامعه که به زعم آن‌ها سبب زیر سؤال بردن بسیاری از اصول می‌گردید، می‌توان به عنوان یک عامل دیگر طرح کرد. تأکید دوباره ریاست‌جمهوری احمدی‌نژاد بر محور رژیم اسرائیل از نقشه جهان در کنفرانس بین‌المللی هولوکاست در تهران، در حضور جمعی از اندیشمندان خارجی و داخلی، تأییدی بر اصول اولیه انقلاب اسلامی بود که بر مبنای ضدیت با ایالات متحده آمریکا و اسرائیل شکل گرفته است. حمایت از جنبش حماس و حزب‌الله لبنان هم در این راستا کاملاً جای خود را در دیالوگ‌ها و سخنرانی‌های رسمی ریاست‌جمهوری و سایر مقامات اجرایی باز کرده است (رضایی، ۱۳۸۷: ۹۶).

مسئله اصلی پژوهش حاضر، بررسی گزاره‌ها، مقوله‌ها و شاخص‌های محوری گفتمان سیاست‌خارجی دولت احمدی‌نژاد (۱۳۸۴ تا ۱۳۹۲) و تبیین الگوی تأثیر گفتمان سیاسی بر تعاملات بازرگانی خارجی ایران و اتحادیه اروپا در دوره مذکور است.

الف - مبانی نظری

برای گفتمان معانی گوناگونی وجود دارد که با توجه به کاربرد آن در حوزه‌های مختلف علمی، می‌توان نقش و کاربرد خاصی برای آن در نظر گرفت. این مفهوم که در تئوری‌های معاصر به یکی از پیچیده‌ترین و بحث‌برانگیزترین مسائل تبدیل شده و به گفته «تئون ون دایک»^۱ مفهوم آن مانند مفاهیمی چون زبان، ارتباط، تعامل، جامعه و فرهنگ، اساساً مبهم است، در علوم مختلف به‌گونه‌ای

1 . Teun A. van Dijk

طراحی شده که گویی بدون وجود آن امکان درک و راه‌یابی به عمق مسائل علمی امکان‌پذیر نیست و گفتمان حاکم بر هر بحث علمی، خود تعیین‌کننده بخشی از هویت آن است و بدون آن نمی‌توان واقعیت مسائل را به‌گونه‌ای که باید باشند، درک نمود (Van Dijk, 2008: 89).

گفتمان مجموعه‌ای از احکام، گزاره‌ها و نشانه‌هاست که سازنده یک نظام معنایی متمایز محسوب می‌گردند. این نشانه‌ها یا احکام، به نحوی منظم که منعکس‌کننده نظم گفتمانی هستند، به یکدیگر «مفصل^۱» می‌شوند. به بیان دیگر، درست مشابه تجربیات زیست جهان ما، هر عملی که میان عناصر پراکنده در درون یک گفتمان ارتباط برقرار کند، مفصل‌بندی است. معانی واژگان و نشانه‌های به کار رفته در یک مفصل‌بندی گفتمانی، متناسب با نظام معنایی کلان آن گفتمان با دیگر گفتمان‌ها مرزبندی پیدا می‌کند. عنصر اساسی در هر مفصل‌بندی گفتمانی «دال مرکزی^۲» است. دال مرکزی عبارت است از نشانگان مرکزی یک گفتمان که همانند یک میدان مغناطیسی، دیگر مفاهیم و نشانه‌ها را تحت تأثیر خود قرار می‌دهد (روحانی، ۱۳۹۱: ۹).

«ارنستو لاکلاو^۳» و «شاتال موف^۴» در کتاب «هژمونی و راهبرد سوسیالیستی»^۵ (۱۹۸۵)، گفتمان را مجموعه‌ای معنی‌دار از علائم و نشانه‌های زبان‌شناختی و فرا زبان‌شناختی تعریف می‌کنند. در نزد آنان گفتمان صرفاً ترکیبی از گفتار و نوشتار نبوده بلکه این دو خود اجزای درونی کلیت گفتمان فرض می‌شوند و گفتمان هم دربرگیرنده بعد مادی و هم مزین به بعد نظری است (تاجیک، ۱۳۸۳: ۲۱).

آنچه تحلیل گفتمانی لاکلا و موف را از دیگر نظریه‌های گفتمانی متمایز می‌کند، تسری گفتمان از حوزه فرهنگ و فلسفه به جامعه و سیاست است. آن‌ها بنا بر مبانی پسا ساختارگرایانه و زبان‌شناسانه خود، نگرشی جدید و بحث‌برانگیز را در علوم اجتماعی مطرح و مقوله‌های زبانی و گفتمانی را به همه حوزه‌های اجتماعی وارد می‌کنند. لاکلا و موف تلاش می‌کنند تا ساخت هژمونیک را به صورت یک فرایند درک و تحلیل کنند. بر پایه نظریه آن‌ها چهار عامل در کسب موقعیت هژمونیک ضرورت دارد که عبارت‌اند از عاملان سیاسی، دسترسی، اعتبار، طرد و برجسته‌سازی (دهقانی، ۱۳۹۴: ۲۶).

برای درک و شناخت گفتمان منتج به تصمیم‌گیری و عمل در سیاست خارجی ج.ا.ایران، ابتدا

- 1 . Articulation
- 2 . Central Signifier (Nodal Point)
- 3 . Ernesto Laclau
- 4 . Chantal Mouffe
- 5 . Hegemony and Socialist Strategy

می‌بایست از ساختارها و مؤلفه‌های نظام انگیزشی و درک فضای ذهنی تصمیم‌گیران سیاست‌خارجی ایران در دوران پس از انقلاب اسلامی شناخت کافی و لازم را پیدا کنیم. فراتر از این فهم رفتاری، اینکه یک کشور در صحنه بین‌الملل چگونه باید رفتار کند ریشه در داخل و مبانی نظام فکری و گفتمانی آن دارد (شیخ‌عطار، ۱۳۸۵: ۲۵). برای درک و شناخت این فرایند نیاز است تا سه مفهوم بسیار مهم فرهنگ سیاسی-اجتماعی، خواستگاه اجتماعی، فکری و طبقاتی نخبگان فکری و اداری و اهداف و راهبردهای کلان نظام سیاسی در زمینه تأثیرگذاری رویه‌های داخلی بر پارادایم گفتمانی و عملی سیاست‌خارجی مورد بررسی قرار گیرد (خالوزاده، ۱۳۸۴: ۱۹). در کنار این عوامل هر حکومت با خاستگاه و پشتوانه‌ای تئوریک که در نهایت تبدیل به مانیفست آن حکومت می‌گردد در عرصه داخلی و بین‌المللی عمل می‌کند و در مورد انقلاب ایران نیز چهار مؤلفه توسعه اقتصادی، حفظ حاکمیت ملی و تمامیت ارضی، دفاع از نهضت‌های آزادی‌بخش و مسلمانان جهان و تعارض با رژیم صهیونیستی و غرب به‌ویژه آمریکا، برپایی یک جامعه اسلامی بر اساس مبانی شیعی به‌عنوان اجزای اصلی گفتمان نظام جدید مطرح گردید (گلشن‌پژوه، ۱۳۹۱: ۴۲). نکته حائز اهمیت در این تقسیم‌بندی این است که چهار مؤلفه ذکر شده از یک سنخ نبوده و برای پیاده‌سازی هر یک از این مؤلفه‌ها در ساختار تصمیم‌گیری و عمل نظام سیاسی، لوازم و شرایط جداگانه و گاه متضادی مورد نیاز است و این موضوع یکی از خصیصه‌های مشترک نظام‌های ایدئولوژیک است (دهشیری، ۱۳۹۱: ۲۸).

همواره این دغدغه برای محققان و پژوهشگران حوزه اقتصاد و سیاست در ایران مطرح بوده است که تأثیرات «گفتمان»^۱ و «سیاست‌گذاری»^۲ Policy. بر حوزه اقتصاد در جامعه چه بوده است (ببلاوی و لوسیانی^۳، ۱۹۸۷؛ مهدوی^۴، ۱۹۷۰، بیل و لیدن، ۱۹۸۴ و سینانی و زمانی، ۱۳۹۱). جامعه سیاست‌زده و متلاطم ایرانی که می‌توان گفت تمام شئون آن تحت تأثیر سیاست‌های کلان و جهت‌گیری‌های سیاسی بوده است و از راه شناخت تأثیرات حوزه سیاست بر اقتصاد و فرهنگ می‌توان تغییر و تحولات جامعه ایران و حکومت ایران را رصد نمود (کاتوزیان، ۱۳۹۱؛ پیران، ۱۳۸۱). این دغدغه زمانی دو چندان می‌شود که دانسته شود جامعه ایران به‌ویژه در طول یک‌صد سال اخیر و بعد از کشف و استخراج «نفت» در مسجدسلیمان در «پنجم خرداد ۱۲۸۷ ه.ش / ۲۶ مه ۱۹۰۸» (موحد، ۱۳۸۶؛

1 . discourse

2 . Beblawi, and Luciani,

3 . Mahdavi

4 . Bill and Leiden

کاتوزیان، ۱۳۸۶) با «اقتصاد سیاسی»^۱ ویژه‌ای مواجه شده که در تمامی شئون‌های سیاسی، فرهنگی و اجتماعی، تأثیرات خود را گذارده است.

این توجه به دیپلماسی تجاری و اقتصادی و تعیین سیاست‌ها و راهبردهای برای اقتصاد سیاسی بین‌المللی برای ایران، بدون توجه به تغییرات ساختاری که در بعد از وقوع انقلاب اسلامی و تشکیل نظام ج.ا. ایران در اهداف و سیاست‌های این سرزمین رخ داد، امکان‌پذیر نیست (سریع القلم، ۱۳۷۹؛ ملکی، ۱۳۸۲؛ صحرايیان، ۱۳۸۹؛ متقی، ۱۳۹۲).

ب- پیشینه تحقیق

جعفری و جان‌باز(۱۳۹۵) تأثیر تنوع‌گفتمانی در سیاست خارجی بر دیپلماسی هسته‌ای جمهوری اسلامی ایران در دوره‌های مختلف سیاست خارجی را مورد بررسی قرار داده‌اند. نتایج نشان می‌دهد که تنوع‌گفتمانی در سیاست خارجی زمینه‌ساز بسیج منابع و در نتیجه دیپلماسی متفاوت هسته‌ای در دوره‌های مختلف سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران جهت حل و فصل بحران هسته‌ای شده است.

سنایی و رحمتی مقدم (۱۳۹۴) آنان سعی دارند تا چارچوبی تحلیلی برای بررسی روابط ایران و اتحادیه اروپا پس از روی کار آمدن دولت یازدهم ارائه دهند. نویسندگان بیان می‌کنند که طرح مباحثی چون اعتدال و میانه‌روی، تنش‌زدایی، اعتمادسازی و تعامل سازنده با نظام بین‌الملل از سوی دولت با استقبال کشورهای اروپایی روبه‌رو شده و بهبود روابط را به دنبال خواهد داشت.

عامری و جوادی ارجمند (۱۳۹۴) در مقاله‌ای با عنوان «بررسی تطبیقی نگاه به اسرائیل در گفتمان سیاست خارجی ایران» به مطالعه موردی گفتمان غرب‌گرای پهلوی دوم و گفتمان اسلام سیاسی امام خمینی (ره) پرداخته‌اند. پرسش اصلی پژوهش این است که چه علل یا عواملی اسرائیل را مبدل به یک دشمن پایدار در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران ساخته است. در راستای پاسخ به فرضیه پژوهش از روش تحلیل متن فرکلاف در دو گفتمان رقیب استفاده شده است. نتایجی این پژوهش نشان می‌دهد که از آنجایی که ظهور، تکامل و بسط گفتمان‌ها در سایه سنگین دیگری یا غیرصورت می‌گیرد و این دیگری، عملکردی دوسویه داشته و از یک سو مانع عینیت و تثبیت هویت شده و از سوی دیگر، سازنده هویت و عامل انسجام‌گفتمانی است، اسرائیل به مثابه دیگری (غیر) نقش یک

بیرون سازنده را در هویت بخشی به گفتمان سیاست خارجی اسلام سیاسی امام خمینی (ره) در تقابل یا دگر پهلویستی خود ایفا نموده است.

دهقانی فیروزآبادی و عطائی (۱۳۹۴) گفتمان هسته‌ای دولت احمدی‌نژاد را با استفاده از نظریه گفتمان لاکلا و موف، تحلیل می‌کنند. سؤال اصلی پژوهش آن است که نظام معنایی و گفتمان هسته‌ای حاکم بر دولت احمدی‌نژاد چیست و چه عواملی هژمونی و افول این گفتمان را فراهم آوردند؟ تحلیل گفتمان هسته‌ای دولت احمدی‌نژاد نشان می‌دهد که این گفتمان با دال مرکزی «مقاومت و تحمیل»، به جهت برخورداری از عوامل سیاسی بیشتر، فعال‌تر و منسجم‌تر، به‌کارگیری فرآیندهای طرد و برجسته‌سازی، میزان دسترسی بالا و اعتبار بیشتر نسبت به سایر گفتمان‌های رقیب، توانست هژمونیک شود؛ اما خصلت ناپایدار سازه‌های گفتمانی منجر به ظهور ناسازگاری در گفتمان هسته‌ای دولت احمدی‌نژاد شد که زمینه ظهور و هژمونی گفتمان هسته‌ای دولت اعتدال را در انتخابات ریاست جمهوری یازدهم فراهم کرد.

حسینی و پرمه (۱۳۸۸) در پژوهشی با عنوان «ارزیابی و برآورد ظرفیت‌های تجاری کالایی دوجانبه ایران با کشورهای عضو اتحادیه اروپا» که با هدف ارزیابی و برآورد ظرفیت‌های تجاری کالایی دوجانبه بین ایران و ۲۵ کشور عضو اتحادیه اروپا با استفاده از چهار شاخصه درایسدل، کسینوس، پتانسیل تجاری و مزیت نسبی آشکارشده طی دوره ۱۹۹۹-۲۰۰۳ تدوین شده است به این نتیجه رسیده‌اند که برآورد پتانسیل صادراتی ایران به اعضای اتحادیه اروپا نشان می‌دهد بیشترین پتانسیل صادراتی ایران به آلمان بوده است و ایتالیا، هلند، فرانسه و بلژیک در رتبه‌های بعدی قرار دارند. در مقابل کمترین پتانسیل صادراتی ایران به کشورهای تازه عضویت یافته شامل اسلوانی، لیتوانی، لتونی، اسلواکی، استونی و مالت تعلق دارد. همچنین بیشترین پتانسیل وارداتی ایران به آلمان تعلق داشته و ایتالیا، فرانسه و بلژیک در مراتب بعد قرار دارند. در مقابل کمترین ارزش پتانسیل وارداتی ایران به قبرس، لیتوانی، لتونی، استونی و مالت تعلق دارد. محاسبه شاخص درایسدل در جریان مبادلات تجاری ایران به اعضای اتحادیه اروپا نشان می‌دهد در سال ۱۹۹۹ ایتالیا دارای بالاترین روابط تجاری با ایران بوده و پس از آن لهستان، اسلواکی، لیتوانی و اسپانیا قرار دارند، در مقابل استونی، لتونی و ایرلند کمترین روابط تجاری با ایران را دارا هستند.

طباطبائی (۱۳۸۸) در مقاله‌ای با عنوان «بایسته‌های دیپلماسی اقتصادی ج.ا. ایران در عصر جهانی شدن» این چنین نتیجه می‌گیرد که وضعیت موجود ایران به‌خصوص در حوزه اقتصادی در سطح

جهانی، چندان شایسته ایران و ایرانی نیست. یکی از مهم‌ترین موضوعاتی که می‌تواند ایران را از وضعیت موجود به وضعیت مطلوب برساند، دیپلماسی اقتصادی است. دیپلماسی اقتصادی ایران نیازمند چهار پیش شرط، چهار اقدام در سطح ملی و شش اقدام در سطح بین‌المللی برای کامیابی است. چهار پیش شرط شامل شناخت دقیق وضعیت موجود، اجماع نظر میان نخبگان، شناخت قواعد بازی و اعتقاد و التزام به عمل و نه شعار در سطح ملی و بین‌المللی است. چهار اقدام در سطح ملی شامل بازتعریف دیپلماسی، بازتعریف وظایف دستگاه دیپلماسی و دیپلمات‌ها، ایجاد هماهنگی میان دستگاه‌های سیاسی و اقتصادی و فضاسازی برای حضور بخش خصوصی و اعتقاد به آن در عرصه فعالیت‌های اقتصادی و شش اقدام در سطح بین‌المللی شامل اتخاذ استراتژی‌های مناسب، توجه به ژئوپلیتیک بی‌همتای ایران، ارتباط شایسته با سازمان‌ها و نهادهای بین‌المللی اقتصادی، شناخت بازارهای هدف و برنامه‌ریزی برای فتح آن، کمک به جذب سرمایه‌گذاری خارجی و توجه به ایرانیان خارج از کشور است تا برآیند آن تغییر جایگاه ایران در نظام بین‌المللی به‌ویژه اقتصاد بین‌الملل باشد.

فارسی و همکاران^۱ (۲۰۱۶) عوامل ساختاری مؤثر بر رشد تجارت بین‌المللی ایران را مورد بررسی قرار دادند. ۳۲ عامل ساختاری مؤثر بر رشد تجارت خارجی از ادبیات مرتبط استخراج شد و با توجه به متن، محتوا و ابعاد فرآیند طبقه‌بندی می‌شوند. الگوهای ذهنی ۴۰ صادرکنندگان فعال با استفاده از روش Q مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند و عوامل مهم مؤثر بر تجارت خارجی استخراج شد از الگوهای ذهنی آن‌ها یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که ۹ عامل اصلی مقررات بین‌المللی، سیاست‌ها بین‌المللی، توسعه زیرساخت‌های بین‌المللی، توسعه زیرساخت‌های کشور، خدمات و پشتیبانی، سیاست‌های مبادله‌ای قوانین و مقررات داخلی، روندها و مدیریت با سه بعد اصلی مطابقت دارد.

سیبرگ^۲ (۲۰۱۶) به بررسی نقش اتحادیه اروپا در تحریم ایران پرداخته و بیان می‌کند که تحریم‌های اتحادیه اروپا به همراه تحریم‌های بین‌المللی در پذیرش توافقنامه اقدام جامع مشترک (برجام) مؤثر بوده است و همچنین باعث تضعیف موقعیت ایران در منطقه شده است.

پاسارد و لترسن (۲۰۱۵) در پژوهشی تحت عنوان «سیاست‌های اقتصادی و اقتصاد سیاسی در قرن ۲۱» تأکید کرده‌اند که قبل از دهه ۶۰ میلادی عمدتاً وقوع بی‌ثباتی‌های اقتصادی به عوامل اقتصادی

1 . Farsi et al

2 . Seeberg

مرتبط دانسته می‌شد ولی در سال‌های دهه ۶۰ و به خصوص دهه ۷۰ با پدیدار شدن مفهوم اقتصاد سیاسی اقتصاددانان تلاش کردند تا با ارائه نظریه‌هایی مانند سیکل تجاری سیاسی، عوامل غیراقتصادی یا به عبارتی دقیق‌تر عوامل سیاسی را شناسایی نمایند که عامل بی‌ثباتی در اقتصاد کلان بودند. به همین منظور آن‌ها ضمن بررسی عوامل مختلف سیاسی و تأثیر آن‌ها بر اقتصاد به مفاهیم جدیدی مانند سیکل‌های تجاری سیاسی فرصت‌طلبانه و سیکل‌های تجاری سیاسی حزبی رسیدند بر این اساس مفهوم اولی انتخابات و دومی جابه‌جایی احزاب در قدرت را عامل بی‌ثباتی‌های اقتصادی می‌دانست. در سال‌های اخیر مفهومی تحت عنوان سیکل تجاری روابط خارجی نیز مورد استفاده قرار گرفته است که به تأثیرات گسترده‌تر سیاست بر حوزه اقتصاد اشاره دارد که بر این اساس به بررسی تأثیر و جایگاه روابط خارجی کشورها با یکدیگر و تأثیری که بر مبادلات تجاری و بازرگانی آنها دارد می‌پردازد. در سال‌ها اخیر و با نگاهی به مقوله تحریم در عرصه روابط بین‌الملل مفهوم سیکل تجاری روابط خارجی اهمیت و کاربرد گسترده‌تری نیز نسبت به قبل می‌یابد.

پ- یافته‌های تحقیق

۱- گفتمان سیاسی دولت احمدی‌نژاد

رئیس‌جمهور احمدی‌نژاد در مبارزات انتخابی در سال ۱۳۸۴ شعار اصلی و محوری برنامه‌های خود را عدالت‌طلبی اعلام کرد این برنامه انتخابی از نظر وی کاملاً انقلابی و اصلاح‌طلبانه بود. بر اساس گفتمان اصولگرای عدالت محور، دولت احمدی‌نژاد با اتخاذ سیاست تهاجمی و با این عقیده که این سیاست مبتنی برکنش‌های هدفمندی است که در عرصه واکنش گرفتار نمی‌شود، تنها راه حفظ غرور و منافع ملی را «مقاومت» در برابر تهدیدات خارجی و داخلی خواند (جعفری و جانباز، ۱۳۹۵:۱۰۰). به نقل از (Arikan, ۲۰۱۴). طرفداران این گفتمان معتقد بودند که دولت‌های پیشین بافاصله گرفتن از آرمان‌های انقلاب اسلامی، توسعه اقتصادی و سیاسی را در اولویت قرار داده‌اند (Ehteshami & Zweiri, 2008:107).

احمدی‌نژاد بر احیای ارزش‌های انقلاب اسلامی در دولت خود تأکید می‌کرد (Hunter, 2010:125). درواقع آرمان‌گرایی اسلامی محمود احمدی‌نژاد، بسیار آرمان‌خواهانه و حداکثری بود. احمدی‌نژاد به صورت غیرمنتظره و با چرخش ناگهانی به عقب، سیاست خارجی ایران را به سمت رادیکالیسم اسلامی دهه ۱۹۸۰ سوق داد و با در پیش گرفتن سیاست تجدیدنظرطلبانه با جهان خارج،

در برهم زدن نظم حاکم بر نظام بین‌المللی و ایجاد نظم جدید بسیار کوشید. این نوع سیاست خارجی شدیداً به افزایش تنش‌های منطقه‌ای و جهانی انجامید (سنایی، ۱۳۹۴: ۱۵۸ به نقل از Gosiorowski, 2007).

در دوره ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۲ روابط سیاسی و اقتصادی ایران و اروپا به نحو بارزی کاهش یافت. تبادل هیئت‌ها و رفت‌وآمدهای دیپلماتیک در حداقل خود قرار گرفت. اتحادیه اروپا، در ژوئن ۲۰۰۸ اعلام کرد تا زمانی که ایران به شفافیت و اعتمادسازی در برنامه هسته‌ای خود دست نزند، از برقراری روابط گسترده با آن خودداری خواهد کرد (خالوزاده و افضل‌ی، ۱۳۹۰: ۲۱-۲۰).

رئیس‌جمهور احمدی‌نژاد در هر فرصتی که به دست می‌آورد به‌عنوان شخصیتی که وظیفه الهی دارد بر عدالت محوری تأکید می‌کرد (ازغندی، ۱۳۸۹: ۱۴۶)؛ اما عدالت‌خواهی در سیاست خارجی مستلزم مبارزه با ظالمین هم‌زمان با حمایت و دفاع از مظلومین است. مصداق عینی این دو الزام در رفتار سیاست خارجی احمدی‌نژاد مقابله با آمریکا به‌عنوان نوک پیکان سلطه‌گری از یک‌سو و حمایت بی‌دریغ از آرمان فلسطین است. از دیدگاه وی صلح آنگاه محقق خواهد شد که بر دو پایه عدالت و معنویت برپا شود. مهم‌ترین اصول و مؤلفه‌های سیاست خارجی احمدی‌نژاد عبارت بود از:

۱-۱- نارضایتی از ساختار نظام بین‌المللی و تلاش جهت اصلاح و تغییر این ساختار

می‌توان گفت نگاه دولت نهم و دهم به سیاست خارجی به نوعی نگاه اوایل انقلاب متمایل می‌شود. احمدی‌نژاد در زمینه تغییر مناسبات بین‌المللی به جهان‌نگاهی آرمانی دارد و سعی می‌کند که بتواند مردم جهان را به تغییر ساختار نظام بین‌الملل تشویق کند؛ به عبارت دیگر دولت نهم و دهم با توجه به آرمان‌گرایی خود حتی سعی کرد زمینه‌های برپایی حکومت عادلانه جهانی از طریق احیای مجدد تمدن اسلامی را فراهم کند (صحرائیان، ۱۳۸۹: ۱۷۸-۱۷۹).

یکی از مهم‌ترین برنامه‌ها و اهداف سیاست خارجی دولت نهم توصیف و تعیین وضع و نظم ناعادلانه و نظام سلطه جهانی است به‌ویژه رئیس‌جمهور بیشترین انرژی و نیروی دیپلماتیک خود را مصروف توصیف و تحلیل این واقعیت نامطلوب بین‌المللی ساخته است به‌گونه‌ای که محور اصلی و موضوع کانونی سخنرانی وی در شصت و یکمین اجلاس عمومی سازمان ملل در شهریورماه ۱۳۸۵ تشریح وضعیت نامطلوب نظام بین‌الملل ناعادلانه و مناسبات مبتنی بر زور تجاوز و تبعیض است. وی با اشاره به نمونه‌های فلسطین عراق و پرونده هسته‌ای ایران با استفهام انکاری می‌پرسد آیا این نظام

عادلانه است؟ آیا تبعیض از این آشکارتر و ظلمی از این واضح‌تر وجود دارد؟ همچنین وی بارها اعلام داشته است که ساختارها و سازمان‌های بین‌المللی که حاصل و توزیع قدرت پس از جنگ جهانی دوم بوده‌اند دیگر کارایی و مشروعیت بین‌المللی ندارند (دهقانی، ۱۳۸۶: ۸۶).

رئیس‌جمهور در گردهمایی سفیران و رؤسای نمایندگی‌های جمهوری اسلامی ایران در خارج از کشور، بر نقش مبنایی عدالت‌گستری در شکل‌گیری سیاست خارجی تأکید نمود. ایشان حرکت برای تغییر شرایط نامطلوب، نامشروع و غیرصحيح حاکم بر روابط بین‌المللی را مطالبه همه انسان‌های منصف و صالح به‌ویژه ملت بزرگ ایران برشمرد و تصریح کرد: امروز ملت و دولت ایران از تهدیدهای قدرت‌های فاسد ناراحت و نگران نیستند و مأموریت خود برای اصلاح نظام حاکم بر جهان مبتنی بر عدالت، خداپرستی و عشق و مهرورزی و انصاف را فریاد می‌زنند (احمدی‌نژاد، ۱۳۸۶). متکی وزیر امور خارجه نیز تأکید نمود که سیاست خارجی دولت نهم، تقویت گفتمان مبتنی بر عدالت محوری، پذیرش حق برابر کشورها در نقش‌آفرینی آنان در ایجاد نظام نوین و عدالت محور جهانی است (متکی، ۱۳۸۵).

۲- نفی هولوکاست در گفتمان احمدی‌نژاد

احمدی‌نژاد «هولوکاست (کشتار نژادی یهودیان)» را زیر سؤال برده و در اولین کنفرانس مطبوعاتی خود در بعد از پیروزی در انتخابات ریاست جمهوری گفت: «تا وقتی پاسخ سؤالاتم را در مورد هولوکاست نگیریم از سؤالاتم بر نمی‌گردم» (شبابی، ۱۳۸۶: ۷).

احمدی‌نژاد دو سؤال مهم در این خصوص مطرح نمود:

- تحقیق و تفحص در خصوص واقعه هولوکاست صورت گیرد؛
- چرا فلسطینیان تاوان این واقعه را که هیچ نقشی در آن نداشته‌اند را باید پرداخت کنند؟ (مولانا و محمدی ۱۳۸۷: ۱۶۰).

۳- سیاست خارجی نگاه به شرق و احیای جهت‌گیری سیاست خارجی جنوب- جنوب

دولت نهم از سیاست نگاه به شرق به عنوان راهبردی برای برقراری تعادل و توازن بین نگاه به شرق و نگاه به غرب استفاده می‌نمود. به‌عبارت دیگر در گذشته نگاه به غرب از وزن و سنگینی بیشتری در مقایسه با نگاه به شرق برخوردار بود. حال آنکه دولت نهم خواهان برقراری روابط متوازن با شرق و غرب است. با این وجود نگاه به شرق به معنای نادیده گرفتن غرب نیست. بلکه به معنای

آن است که از وزنه و توان شرق به‌ویژه کشورهایمانند روسیه، چین، هند و حتی کشورهای آسیای جنوب شرقی که کشورهای نوصنعتی نام گرفته‌اند استفاده شود. سیاست نگاه به جنوب هم در راستای مقابله با سلطه‌گری شمال مورد توجه قرار گرفته است. منظور از کشورهای جنوب کشورهای آفریقایی و آمریکای لاتین است. عضویت ناظر ایران در اتحادیه آفریقا و حمایت از مبارزان مردم زیمبابوه به رهبری رابرت موگا علیه سیاست‌های انگلستان و آمریکا و نیز حمایت از مبارزات ضد استعماری- ضد امپریالیستی کشورهای کوبا، بولیوی و ونزوئلا بیانگر نگاه راهبردی به تحولات سیاسی، فرهنگی و اقتصادی در عرصه بین‌الملل و استفاده از فرصت‌های بین‌الملل در راستای منافع ملی است (متقی، ۱۳۸۴: ۱۲۵).

۳-۱- تجزیه و تحلیل مبادلات تجاری میان ج.ا.ایران و اتحادیه اروپا در دوره احمدی‌نژاد:

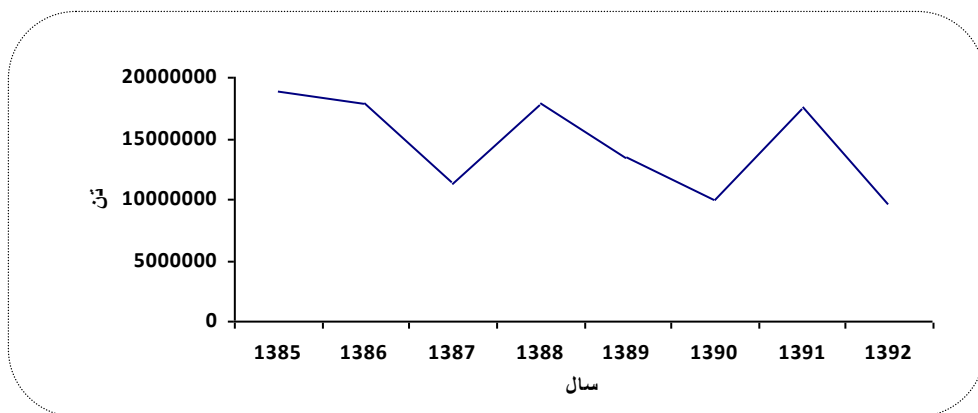
جدول (۲) حجم مبادلات تجاری میان ایران و اتحادیه اروپا در دولت احمدی‌نژاد را برحسب ارزش وزنی و ارزش دلاری نشان می‌دهد. نمودار (۱) و نمودار (۲) نیز به ترتیب بیانگر روند مبادلات وزنی و دلاری در دوره مذکور است.

جدول ۲- مبادلات تجاری میان ایران و اتحادیه اروپا در دولت احمدی‌نژاد

مجموع		واردات		صادرات		سال
ارزش دلاری (میلیارد دلار)	وزنی (تن)	ارزش دلاری (میلیارد دلار)	ارزش وزنی (تن)	ارزش دلاری (میلیارد دلار)	ارزش وزنی (تن)	
۲۵.۲	۱۸.۷۹۲.۹۱۲	۱۱.۱	۸.۹۰۴.۵۶۷	۱۴.۱	۹.۸۸۸.۳۴۵	۱۳۸۵
۲۳.۵	۱۷.۸۳۹.۱۵۶	۱۰.۱	۸.۸۰۴.۵۷۸	۱۳.۴	۹.۰۳۴.۵۷۸	۱۳۸۶
۱۵.۳۴	۱۱.۳۲۳.۴۵۲	۷.۵۴	۴.۸۹۰.۱۲۳	۷.۸	۵.۴۳۳.۳۲۹	۱۳۸۷
۲۰.۳۸	۱۷.۹۳۷.۲۵۸	۱۷.۸	۱۵.۵۱۱.۱۲۸	۲.۵۸	۲.۴۲۶.۱۳۰	۱۳۸۸
۲۲.۷۸	۱۳.۴۹۸.۸۵۲	۱۹.۵	۱۱.۴۲۹.۶۵۷	۲.۴	۲.۰۶۹.۱۹۵	۱۳۸۹
۱۸	۹.۹۷۲.۶۱۲	۱۵.۹	۸.۴۳۲.۴۳۱	۲.۱	۱.۵۴۰.۱۸۱	۱۳۹۰
۱۷	۱۷.۴۷۹.۶۲۲	۱۵.۳	۱۶.۰۴۹.۰۸۷	۱.۷	۱.۴۳۰.۵۳۵	۱۳۹۱
۱۱.۴	۹.۵۳۷.۵۸۶	۱۰	۸.۰۰۷.۲۵۸	۱.۴	۱.۵۳۰.۳۲۸	۱۳۹۲
۱۵۳.۶	۱۱۶.۳۸۱.۴۵۰	۱۰۷.۲۴	۸۲.۰۲۸۸۲۹	۴۵.۴۸	۳۳.۳۵۲.۶۲۱	جمع

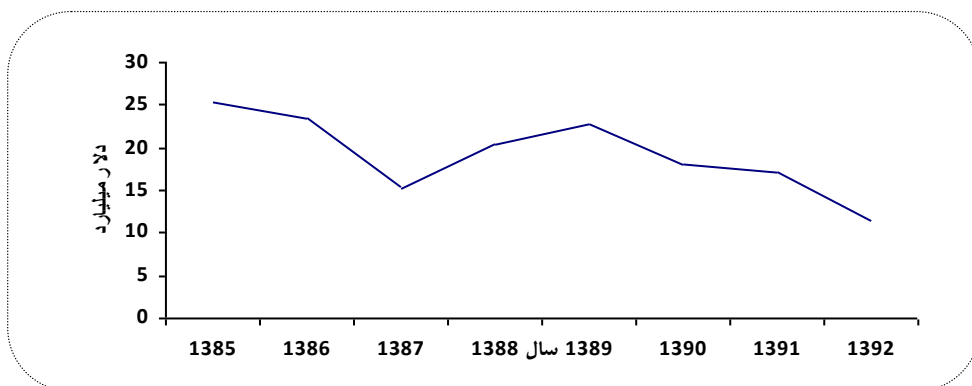
(منبع: واعظی، ۱۳۹۳: ۷۰-۱۰۰)

همان‌گونه که نمودار شماره (۱) نشان می‌دهد، مبادلات وزنی میان ج.ا.ایران و اتحادیه اروپا روند خاصی را طی نکرده و به شدت متغیر بوده است. در اوایل دولت اول احمدی‌نژاد میزان مبادلات تجاری در سطح بالایی بوده است اما از سال‌های ۱۳۸۷ این روند کاهش پیدا کرده ولی دوباره در اواخر سال‌های دوره دوم-۱۳۹۰ به بعد- شاهد رشد این سطح مبادلات هستیم. می‌توان گفت بالا بودن قیمت نفت موجب افزایش سطح مبادلات تجاری گردیده اما وجود سیاست‌های انقلابی و ایدئالیستی رئیس‌جمهور احمدی‌نژاد و وضع تحریم‌ها به دلیل سیاست دولت ج.ا.ایران در پیگیری پرونده هسته‌ای ایران- که موجب وضع پنج قطعنامه شورای امنیت علیه ایران و تحریم‌های نفتی ایالات متحده و غرب- در روند مبادلات تجاری میان اتحادیه اروپا و ایران توقف‌های زیادی ایجاد کرده است. به عبارت دقیق‌تر، در دولت احمدی‌نژاد به دلیل اتخاذ رویکردهای ضد هنجارهای بین‌الملل در عرصه سیاست خارجی و مخالفت با روند به وجود آمده در دولت‌های پیشین، شاهد روند مشخصی در عرصه مبادلات و تعاملات بازرگانی ج.ا.ایران و اتحادیه اروپا نیستیم.

نمودار ۱- مجموع وزنی مبادلات برای دوره احمدی‌نژاد
(منبع: نگارندگان)

نمودار شماره (۲)، نشان می‌دهد مبادلات دلاری تجاری میان ایران و اتحادیه اروپا در دولت احمدی‌نژاد روند رو به رشدی نداشته و جز در سال‌های ۱۳۸۸ و ۱۳۸۹، در انتهای دوره دوم ریاست‌جمهوری وی شاهد کاهش شدید این مبادلات هستیم. می‌توان گفت علت تفاوت میان نمودار وزنی و تجاری مبادلات در دولت احمدی‌نژاد، صادرات و واردات کالاهای کم‌ارزش از نظر مالی و ارزی میان ایران و اتحادیه اروپا در دولت احمدی‌نژاد است.

نمودار ۲-مجموع دلاری مبادلات برای دوره احمدی‌نژاد

(منبع: نگارندگان)

ت- روش شناسی پژوهش

پژوهش حاضر از نگاه هدف، کاربردی است؛ زیرا می‌توان از نتایج یافته‌های آن برای ارتقا و توسعه گفتمان سیاسی بر افزایش تعاملات بازرگانی ج.ا.ایران و اتحادیه اروپا استفاده کرد. از نظر نوع داده‌ها نیز از نوع پژوهش‌های آمیخته متوالی (کیفی- کمی) است که در آن ارائه مدل به صورت کیفی با کمک روش نظریه‌پردازی داده‌بنیاد انجام می‌شود و آزمون مدل به صورت کمی و با روش تحلیل عاملی تأییدی از راه تحلیل عاملی تأییدی و نرم‌افزار لیزرل انجام می‌شود.

جامعه آماری این پژوهش در مرحله کیفی خبرگان حوزه روابط بین‌الملل و سیاست‌خارجی ج.ا.ایران تشکیل می‌دهند که با نمونه‌گیری به روش هدفمند با ۱۰ نفر آن‌ها در خصوص مسئله پژوهش مصاحبه تا به اشباع نظری دست یافته شد. در مرحله کمی پژوهش نیز که برای اعتبارسنجی مدل استفاده شده است جامعه آماری شامل کارشناسان وزارتخانه امورخارجی کشور به تعداد ۱۵۰ نفر بوده است که ۱۰۸ نفر از آنان با روش تصادفی به عنوان نمونه آماری انتخاب شده‌اند.

ث- تحلیل داده‌ها

با توجه به این‌که در این پژوهش از روش تحقیق آمیخته (کیفی-کمی) استفاده شده است، تحلیل‌های انجام شده در دو بخش ارائه می‌شود: نخست فرایند استخراج مؤلفه‌های گفتمان سیاسی بر تعاملات بازرگانی خارجی ج.ا.ایران و اتحادیه اروپا در دولت احمدی‌نژاد با روش نظریه داده‌بنیاد

ارائه می‌شود و سپس تأیید مدل با روش صورت کمی و با روش تحلیل عاملی تأییدی بیان می‌شود.

۱- استخراج مدل به صورت کیفی

تئوری داده‌بنیاد به‌طور اساسی روشی برای تحلیل داده‌هاست، نه تکنیکی برای گرده‌آوری داده‌هاست (هومن، ۱۳۸۵: ۱۰-۳۰). مراحل تئوری زمینه بنیاد توسط استراس و کوربین^۱ (۲۰۰۱) به ترتیب زیر بیان شده‌اند:

- کدگذاری باز: کدگذاری باز^۲ آن بخش از تحلیل است که در آن داده‌های مربوط به پدیده مورد مطالعه با بررسی دقیق نام‌گذاری و مقوله‌بندی می‌شود. در این کدگذاری داده‌ها به بخش‌های مجزا خرد شده و برای به دست آوردن مشابهت‌ها و تفاوت‌ها با دقت بررسی می‌شوند.

- کدگذاری محوری: در مرحله کدگذاری محوری^۳ پژوهشگر از طریق اندیشیدن در مورد ابعاد متفاوت این مقوله‌ها و یافتن پیوندهای میان آن‌ها اقدام به رمزگذاری محوری می‌کند.

- کدگذاری انتخابی: در مرحله کدگذاری انتخابی^۴، مقوله‌ها پالایش می‌شوند و با طی این فرایندها در نهایت، مدل تئوریک پدیدار می‌شود.

بر اساس این رویه، ابتدا نکات کلیدی احصاء و برای هر نکته یک کد معین می‌شود و سپس با مقایسه کدها، چند کد که اشاره به یک جنبه مشترک پدیده مورد بررسی را دارند عنوان یک مفهوم را به خود می‌گیرند، آنگاه چند مفهوم یک مقوله و چند مقوله در قالب نظریه متجلی می‌شود.^۵

در ادامه نمونه‌ای از کدگذاری باز انجام شده ارائه شده است و خلاصه نتایج دیگر مراحل کدگذاری داده‌های حاصل از مصاحبه با خبرگان در جدول (۱) ارائه شده است.

۱-۱- کدگذاری باز

نمونه‌ای از کدهای اولیه: مشارکت‌کننده (۱): دیپلماسی خارجی دولت احمدی‌نژاد از رویکرد آرام و مسالمت‌جویانه تبدیل به رویکردی تهاجمی گردید. سیاست خارجی همه‌جانبه‌گرا و مخالفت با نظم پذیرفته‌شده جهانی با تأکید بر مخالفت بر سیاست‌های ایالات متحده آمریکا از مهم‌ترین ویژگی‌های این دوران بود. در واقع می‌توان دولت احمدی‌نژاد را واکنشی به عدم موفقیت کامل سیاست‌های

1 . Strauss and Corbin

2 . Open coding

3 . axial coding

4 . selective coding

5 . Strauss & Corbin, 2001

تنش‌زدایی دولت قبل دانست که تلاش داشت تا ایران را در عرصه جهانی از متهم به مدعی تبدیل نماید. مخالفت با جهان تک‌قطبی و تبلیغ ایده جهان چندقطبی با حضور کشورهایی مانند چین، روسیه و سازمان‌های بین‌المللی مانند همکاری‌های اسلامی از دیگر شاخصه‌های این دوره بود.

مشارکت‌کننده (۲): سیاست خارجی ایران در این دوران دو شاخصه کلی و اساسی دارد. یکی سیاست نگاه به شرق و دیگری توسعه برنامه هسته‌ای کشور. در چارچوب این نگاه روابط با چین و روسیه گسترش یافت و حتی تلاش گردید با کشورهای حاشیه جنوبی خلیج فارس نیز تعاملاتی صورت گیرد که البته با پاسخ منفی این کشورها روبرو گردید. همچنین بر خلاف دوران سازندگی و اصلاحات سیاست تعامل با ملت‌ها مجدداً جایگزین سیاست تعامل با دولت‌ها گردید. دیپلماسی عمومی کشور فعال‌تر گردید و نهادهای مدنی و مردمی نیز مورد توجه قرار گرفت. همچنین در بحث هسته‌ای نیز رویکردی تهاجمی و آشتی‌ناپذیر در پیش گرفته شد که منجر به توسعه دانش هسته‌ای گردید ولی با این حال تحریم‌ها مشکلات زیادی را برای کشور به وجود آورد.

۱-۲- کدگذاری محوری

در جدول (۳)، نمونه‌ای از کدگذاری محوری برای سیاست خارجه هنجارشکنانه نظام موجود بین‌الملل ارائه شده است.

در جدول ۴ مدل نهایی حاصل از مفهوم‌سازی داده‌های حاصل از مصاحبه با خبرگان ارائه می‌شود که به عنوان یافته پژوهش محسوب می‌شود.

جدول ۳: رمزگذاری محوری سیاست خارجه هنجارشکنانه نظام موجود بین‌الملل

طبقات فرعی	طبقه اصلی
توسعه متوازن و برابر روابط با دیگر کشورها	سیاست خارجه هنجارشکنانه نظام موجود بین‌الملل
مقابله با تک‌قطبی‌گرایی	
سیاست خارجی همه‌جانبه‌گرا	
اتخاذ دیپلماسی فعال استراتژی تغییر وضعیت متهم به مدعی	
مخالفت اعلانی و اعمالی با سیاست‌های یکجانبه‌گرایانه آمریکا در سطح بین‌المللی و خصوصاً منطقه‌ای	
نارضایتی از ساختار نظام بین‌المللی و تلاش جهت اصلاح و تغییر	

(منبع: نگارندگان)

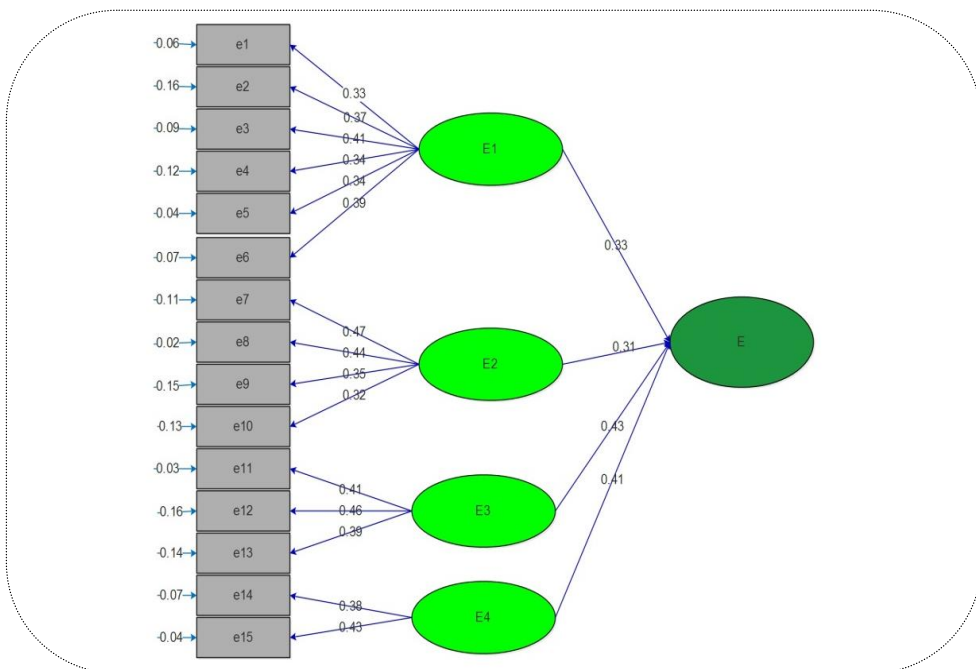
جدول ۴: تأثیر گفتمان سیاسی بر تعاملات بازرگانی ج.ا.ایران با اتحادیه اروپا در دولت احمدی نژاد

گزاره	مقاله	شاخص
سیاست خارجی تهاجمی و دیپلماسی مردم محور	سیاست خارجه هنجارشکنانه نظام موجود بین الملل	توسعه متوازن و برابر روابط با دیگر کشورها مقابله با تک قطبی گرایی سیاست خارجی همه جانبه گرا اتخاذ دیپلماسی فعال استراتژی تغییر وضعیت متهم به مدعی مخالفت اعلانی و اعمالی با سیاست های یکجانبه گرایانه آمریکا در سطح بین المللی و خصوصاً منطقه ای نارضایتی از ساختار نظام بین المللی و تلاش جهت اصلاح و تغییر
	رویکرد سیاست خارجه شرق گراعاملی	حمایت از نهضت ها و جنبش های آزادی بخش در لبنان و فلسطین اتخاذ رویکرد نگاه به شرق در سیاست خارجی و نزدیکی به چین و روسیه گسترش و تعمیق روابط با کشورهای همسایه به خصوص کشورهای عربی حاشیه جنوبی خلیج فارس تأثیرپذیری رویکردهای سیاست خارجی از ضرورت های ایدئولوژیک بیش از تحولات محیط بین المللی
	دیپلماسی مردم محور	تأکید بر سیاست دولت ملت تأکید بر دیپلماسی رسانه ای، اقتصادی و فرهنگی در کنار دیپلماسی معمولی توجه و تأکید بیشتر بر نقش مردم و نهادهای مدنی
	تأکید بر حقوق هسته ای	مهندسی دیپلماسی هسته ای و گفتمان تهدید ایستادگی و پافشاری بر حقوق هسته ای کشور و تحمل مشکلات ناشی از آن
	آرمان گرایی در سیاست خارجه	ایستادگی انقلابی (انقلابی گری)
معنویت گرایی و عدالت محوری		تقویت گفتمان عدالت محوری تأکید بر حق برابر کشورها در نقش آفرینی در ایجاد نظام نوین و عدالت مدار جهانی عدالت در سیاست خارجی و روابط بین الملل تأکید بر احیا نقش معنویت و عدالت در تحولات جهان توجه خاص به متوازن ساختن حق و تکلیف در عرصه سیاست بین الملل طراحی و ارائه گفتمانی در عرصه بین المللی از جمله «فرهنگی کردن سیاست» و نیز «حاکمیت اخلاق و معنویت» در مناسبات جهانی با تأکید بر مهدویت تأکید بر تأسیس جامعه دینی مبتنی بر اصول و ارزش های فرا زمانی و فرامکانی شریعت اسلام

(منبع: نگارندگان)

ج- آزمون کمی مدل

در این پژوهش، برای تجزیه و تحلیل داده‌های به دست آمده از نمونه‌ها و بررسی اثر تبیین‌کنندگی شاخص‌ها و مؤلفه‌های مورد نظر از تحلیل عاملی تأییدی مرتبه اول و دوم بر اساس تحلیل عاملی تأییدی با کمک نرم‌افزار لیزرل استفاده شده است. به دیگر سخن، از تحلیل عاملی تأییدی در دو مرحله استفاده شده است: در مرحله نخست، چگونگی و میزان تأثیر هر یک از شاخص‌های شناسایی شده بر مؤلفه‌های مورد نظر بررسی شد و در مرحله دوم نیز چگونگی و میزان تأثیر هر یک از این مؤلفه‌ها بر گزاره‌های تنش‌زدایی در سیاست خارجی و سازندگی اقتصادی و منافع ملی بررسی شده است. نتایج حاصل از این تحلیل در نمودارهای (۳) و (۴) نشان داده شده است.

Chi-Square=2.49, df=1, P-value=0.1148, RMSEA=0.094

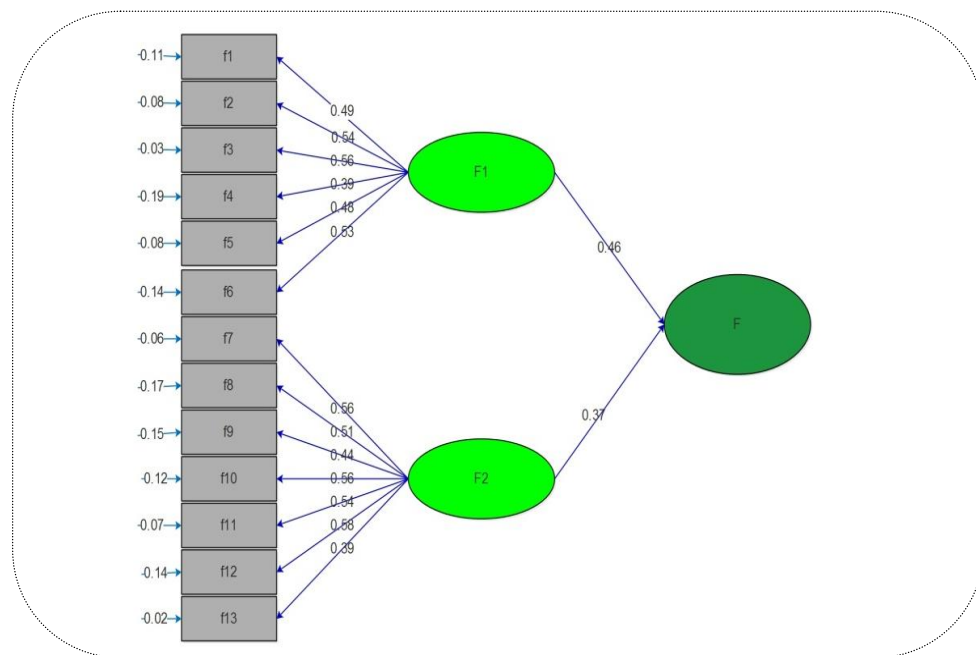
نمودار ۳: مدل در حالت تخمین ضرایب استاندارد برای گزاره سیاست خارجه نهجمی و

دیپلماسی مردم‌محور

(منبع: نگارندگان)

تجزیه و تحلیل عاملی تأییدی، سازگاری بیرونی سنجه‌های مقیاس و یا عوامل را می‌سنجد. شاخص‌های اصلی برازش مدل (چهار شاخص مجذور کای، درجه آزادی، سطح معناداری و جذر

برآورد واریانس خطای تقریب) در زیر شکل‌های حاصل از تحلیل عاملی تأییدی نشان داده شده است. اگر نسبت مجذور کای به درجه آزادی کوچک‌تر از ۴ و سطح معناداری بزرگ‌تر از ۰/۰۵ و مقدار جذر برآورد واریانس خطای تقریب کمتر از ۰/۱ باشد نشان دهنده برازش مدل با داده‌های گردآوری شده است. با توجه به این‌که آزمون فرضیات در سطح اطمینان ۰/۹۵ انجام شده‌اند، اعدادی معنادار خواهند بود که بین ۱/۹۶ و ۱/۹۶- نباشند. شاخص‌های برازش مدل مناسب بودن مدل اندازه‌گیری متغیرهای مربوط را نشان می‌دهد؛ مقدار ریشه میانگین توان دوم خطای تقریب (یعنی ۰/۰۵۸) در حد مقدار مجاز یعنی کوچک‌تر از ۰/۰۸ و بزرگ‌تر از ۰/۰۵ قرار دارد. همچنین بر مبنای این مدل تأثیر روابط پیش‌بینی شده معنادار است؛ زیرا مقدار آن‌ها برای همگی بیشتر از مقدار ۱/۹۶ است. مقدار پی کوچک‌تر از ۰/۰۵ است.

Chi-Square=0.00, df=0, P-value=1.0000, RMSEA=0.000

نمودار ۴: مدل در حالت تخمین ضرایب استاندارد برای گزاردی آرمان‌گرایی در سیاست‌خارج (منبع: نگارندگان)

هر یک از مقوله‌های (سیاست‌خارج هنجارشکنانه نظام موجود بین‌الملل، سیاست‌خارج شرق‌گرا، دیپلماسی مردم‌محور و تأکید بر حقوق هسته‌ای) استخراج شده برای گزاره سیاست‌خارج

تهاجمی و دیپلماسی مردم‌محور در دوره احمدی‌نژاد به ترتیب حدود ۰/۳۳، ۰/۳۴، ۰/۴۱ و ۰/۴۱ بوده که میزان تأثیر تغییرات مقوله‌ها بر گزاره سیاست‌خارجیه تهاجمی و دیپلماسی مردم‌محور در دوره احمدی‌نژاد را تبیین می‌کنند. همچنین میزان تأثیر دو مقوله (ایستادگی انقلابی (انقلابی‌گری) و معنویت‌گرایی و عدالت‌محوری) استخراج شده بر گزاره آرمان‌گرایی در سیاست‌خارجیه در دوره احمدی‌نژاد نیز به ترتیب ۰/۴۶ و ۰/۳۷ بوده است.

نتیجه‌گیری

پیشینه سیاست‌خارجی ج.ا.ایران مبین این موضوع است که از بهمن ۱۳۵۷ ساختار و اجزای سیاست‌خارجی و روابط سیاسی با جهان دوره‌های مختلفی را که در مواردی از نظر شکلی و پارادایم کاملاً با یکدیگر متضاد بوده‌اند را طی نموده است. گفتمان سیاسی نیز یکی از شاخص‌های تأثیرگذار و تعیین‌کننده در پیش‌بینی و درک الگوهای رفتاری کشورها و همچنین جایگاه آن‌ها در ساختار نظام بین‌الملل محسوب می‌شود. در هر دوره‌ای از حیات ۴۰ ساله ج.ا.ایران شکل خاصی از قالب‌ها و الگوهای گفتمانی ظهور کرده است که تأثیر خود را بر رفتار سیاست‌خارجی و همچنین داخلی به‌جا گذاشته و نتایج متفاوتی را هم دربرداشته است و به صورتی که می‌توان گفت جایگاه فعلی نظام ج.ا.ایران در سطح منطقه و همچنین عرصه بین‌الملل برآیند نقاط قوت و ضعف و فرصت‌ها و چالش‌هایی است که اجرا و نمود این گفتمان‌ها ایجاد کرده است.

نظر به این مهم، در این پژوهش تلاش شد تا با رویکردی جامع‌نگر، شاخص‌های گفتمان سیاسی در دولت‌های نهم و دهم، با توجه به تأثیرگذاری در حوزه فرهنگی سیاسی، در سیری اکتشافی و با استفاده از استراتژی نظریه داده‌بنیاد، شناسایی شوند.

طی مصاحبه و مشاوره با کارشناسان و خبرگان، مشاهده شد که مهم‌ترین عوامل مؤثر بر گفتمان سیاسی بر تعاملات بازرگانی با اتحادیه اروپا در دولت احمدی‌نژاد را می‌توان به دو بعد سیاست‌خارجیه تهاجمی و دیپلماسی مردم‌محور و همچنین آرمان‌گرایی در سیاست‌خارجیه تقسیم‌بندی کرد. مؤلفه‌های مؤثر بر سیاست‌خارجیه تهاجمی و دیپلماسی مردم‌محور عبارت‌اند از «سیاست‌خارجیه هنجارشکنانه نظام موجود بین‌الملل»، «سیاست‌خارجیه شرق‌گرا»، «دیپلماسی مردم‌محور» و «تأکید بر حقوق هسته‌ای» در حالی که مقوله‌های مؤثر بر آرمان‌گرایی در سیاست‌خارجیه در دولت احمدی‌نژاد عبارت‌اند از «ایستادگی انقلابی (انقلابی‌گری)»، «معنویت‌گرایی» و «عدالت‌محوری».

پس از پایان دوره اصلاحات و با توجه به تغییراتی که در حوزه سیاست خارجی به وقوع پیوسته بود و به خصوص تغییر فضای بین‌المللی پس از حملات ۱۱ سپتامبر و همچنین لشکرکشی ایالات متحده به افغانستان و عراق فضای سیاسی ایران در دولت نهم و دهم متأثر از این جو تنش‌آلود به سمت تقابل با غرب پیش رفت و پرونده هسته‌ای ایران و ارجاع آن به شورای امنیت و متعاقب آن تحریم‌های شدید علیه ایران سیاست‌خارجی کشور در چرخشی ۱۸۰ درجه‌ای به صورتی آشکار به سمت تنش با غرب و به خصوص آمریکا پیش رفت. دولت عدالت‌گرا به در پیش گرفتن رویه سیاست خارجه تهاجمی و دیپلماسی مردم‌محور و همچنین جایگزینی آرمان‌گرایی با واقع‌گرایی در سیاست خارجه به رجعتی دوباره به سیاست‌خارجی آرمان‌گرایانه دهه اول انقلاب داشت. سیاست خارجه هنجارشکنانه نظام موجود بین‌الملل با شاخص‌های توسعه متوازن و برابر روابط با دیگر کشورها، مقابله با تک‌قطبی‌گرایی، سیاست‌خارجی همه‌جانبه‌گرا، اتخاذ دیپلماسی فعال استراتژی تغییر وضعیت متهم به مدعی، مخالفت اعلانی و اعمالی با سیاست‌های یک‌جانبه‌گرایانه آمریکا در سطح بین‌المللی و خصوصاً منطقه‌ای و نارضایتی از ساختار نظام بین‌المللی و تلاش جهت اصلاح و تغییر، سیاست خارجه شرق‌گرا با شاخص‌های حمایت از نهضت‌ها و جنبش‌های آزادی‌بخش در لبنان و فلسطین، اتخاذ رویکرد نگاه به شرق در سیاست‌خارجی و نزدیکی به چین و روسیه، گسترش و تعمیق روابط با کشورهای همسایه به خصوص کشورهای عربی حاشیه جنوبی خلیج فارس و تأثیرپذیری رویکردهای سیاست‌خارجی از ضرورت‌های ایدئولوژیک بیش از تحولات محیط بین‌المللی، دیپلماسی مردم‌محور با شاخص‌های تأکید بر سیاست دولت ملت، تأکید بر دیپلماسی رسانه‌ای، اقتصادی و فرهنگی در کنار دیپلماسی معمولی و توجه و تأکید بیشتر بر نقش مردم و نهادهای مدنی تأکید بر حقوق هسته‌ای با شاخص‌های مهندسی دیپلماسی هسته‌ای و گفت‌وگو تهدید و ایستادگی و پافشاری بر حقوق هسته‌ای کشور و تحمل مشکلات ناشی از آن تنها بخشی از سیاست‌هایی بود که دولت عدالت‌محور بر اساس آن سیاست‌خارجی جمهوری اسلامی را سامان داد و چرخشی اساسی با نتایجی قابل لمس در روابط ایران و کشورهای همسایه و به خصوص غرب ایجاد نمود.

منابع

الف- منابع فارسی

- احمدی‌نژاد، محمود (۱۳۸۶)، «گردهمایی سفیران و رؤسای نمایندگی‌های جمهوری اسلامی ایران در خارج از کشور»، *روزنامه ایران*، دوشنبه ۲۲ مرداد ۱۳۸۶، شماره ۳۷۱۱.
- ازغندی، علیرضا (۱۳۸۹)، *جهت‌گیری در سیاست خارجی ایران*، تهران: قومس.
- تاجیک، محمدرضا (۱۳۸۳)، *گفتمان، پادگفتمان و سیاست*، تهران: موسسه تحقیقات و توسعه علوم انسانی.
- جعفری، علی‌اکبر، جانباز، دیان (۱۳۹۵)، «تنوع گفتمانی در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران و وجوه دیپلماسی نوین هسته‌ای»، *پژوهش‌های راهبردی سیاست*، شماره ۱۶، صص ۹۳-۱۲۱.
- حاتمی، عباس و فرزاد کلاته (۱۳۹۳)، «دولت در پیرامون و پیرامون در دولت؛ سندروم‌های در هم تنیدگی اقتصاد، سیاست و اجتماع»، *فصلنامه مطالعات راهبردی*، شماره ۶۳.
- حسینی میرعبدالله و زورار پرمه (۱۳۸۸)، «ارزیابی و برآورد ظرفیت‌های تجاری کالایی دوجانبه ایران با کشورهای عضو اتحادیه اروپا»، *دانش و توسعه*، شماره ۲۸.
- خالوزاده، سعید (۱۳۹۳)، *واکاوی روابط ج.ا.ایران و اتحادیه اروپا؛ پیشنهادات و راهکارهای عملی به‌منظور تعامل سازنده*، تهران: اندیشه و تدبیر.
- خالوزاده، سعید و توحید افضلی (۱۳۹۰)، «رویکردهای اتحادیه اروپا در قبال اروپا»، *تدوین بهزاد احمدی لفورکی*، تهران: موسسه ابرار معاصر تهران.
- دهقانی فیروزآبادی جلال، عطائی، م (۱۳۹۴)، «تحلیل گفتمانی سیاست هسته‌ای دولت احمدی‌نژاد از هژمونی تا افول»، *پژوهش‌نامه ایرانی سیاست بین‌الملل*، شماره ۱۴، صص ۲۲-۵۸.
- دهقانی فیروزآبادی، جلال (۱۳۸۶)، *گفتمان اصول‌گرایی عدالت‌محور در سیاست خارجی دولت احمدی‌نژاد. دانش سیاسی*، ۳(۱).
- دهقانی فیروزآبادی، جلال و فیروزه دادفر (۱۳۸۹)، *الگوهای صدور انقلاب در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران*، تهران: دانشگاه امام صادق.

- رضایی، علیرضا (۱۳۸۷)، «تبیین دوره‌های سیاست‌های خارجی ج.ا.ایران از منظر تئوری‌های روابط بین‌الملل»، *فصلنامه راهبرد*، سال شانزدهم، شماره ۴۸، صص ۸۳-۱۰۰.
- روحانی، حسن (۱۳۹۱)، «گفتمان امام خمینی (ره) پیرامون امنیت ملی و سیاست خارجی»، *فصلنامه راهبرد*، شماره ۶۵.
- سریع‌القلم، محمود (۱۳۷۹)، *سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، بازبینی نظری و پارادایم ائتلاف*، تهران: مرکز تحقیقات استراتژیک.
- سنائی، اردشیر، رحمتی مقدم، رومیسا (۱۳۹۴)، «روابط ایران و اتحادیه اروپا پس از روی کار آمدن دولت یازدهم»، *مطالعات روابط بین‌الملل*، شماره ۲۹، صص ۱۴۵-۱۷۸.
- سینائی، وحید و سمیه زمانی (۱۳۹۱)، «بررسی نقش دولت و مجلس در تغییر سیاست‌های اقتصادی ایران مطالعه موردی: برنامه اول توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی (۱۳۶۸-۱۳۷۲)»، *دوفصلنامه دانشنامه حقوق اقتصادی (دانش و توسعه سابق)*، سال نوزدهم، شماره ۲.
- شیخ‌عطار، علیرضا (۱۳۸۵)، «همراهی دیپلماسی و اقتصاد در همکاری‌های منطقه‌ای ج.ا.ایران»، *همشهری دیپلماتیک*، شماره سوم.
- صحرائیان، عبدالمجید (۱۳۸۹)، «بررسی عوامل مؤثر بر جهت‌گیری سیاست خارجی دولت خاتمی و محمود احمدی‌نژاد»، *پایان‌نامه کارشناسی ارشد*، به راهنمایی حاکم قاسمی، قزوین دانشگاه آزاد.
- طباطبائی، سیدعلی (۱۳۸۸)، «بایسته‌های دیپلماسی اقتصادی جمهوری اسلامی ایران در عصر جهانی‌شدن».
- گلشن‌پژوه، محمودرضا (۱۳۹۱)، *ارزیابی تأثیر متغیر حقوق بشر در روابط ایران و اتحادیه اروپا، تجارت خارجی و چشم‌اندازها*، تهران: موسسه فرهنگی ابرار معاصر.
- متقی، ابراهیم (۱۳۹۲)، *بازیابی نقش جدید در سیاست جهانی: دیپلماسی در نیویورک؛ پیامدهای منطقه‌ای و بازتاب‌های بین‌المللی*. ر. ک به سایت www.did.ir.
- متکی، منوچهر (۱۳۸۵)، «سیاست خارجی دولت نهم، یک سال بعد»، *مرکز تحقیقات استراتژیک خاورمیانه*، شماره ۱۳.
- ملکی، عباس (۱۳۸۲). *فرآیند تصمیم‌گیری در سیاست خارجی ایران، مجله راهبرد*، شماره ۲۷.

- موحد، محمدعلی (۱۳۸۶)، *خواب آشفته نفت: دکتر مصدق و نهضت ملی ایران*، جلد اول و دوم. تهران: انتشارات کارنامه.
- مولانا، حمید و محمدی، منوچهر (۱۳۸۷)، *سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در دولت احمدی‌نژاد*، تهران: نشر دادگستر.
- همایون کاتوزیان، محمدعلی (۱۳۹۱) *ایران، جامعه کوتاه‌مدت و ۳ مقاله دیگر*، ترجمه عبدالله کوثری، تهران: نشر نی.
- همایون کاتوزیان، محمدعلی (۱۳۸۶)، *اقتصاد سیاسی ایران از مشروطیت تا پایان سلسله پهلوی*، ترجمه: محمدرضا عزیزی و کامبیز حسینی، تهران: نشر مرکز.
- هومن، حیدرعلی (۱۳۸۵)، *راهنمای عملی پژوهش کیفی*، تهران: سمت.
- واعظی، حسن (۱۳۹۳)، *کامیابی‌ها و ناکامی‌های توسعه در ایران. نقش دولت‌های پنجم تا یازدهم در توسعه سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور سال‌های ۱۳۶۸ تا ۱۳۹۲*، تهران: نشر هرمس.

ب- منابع انگلیسی

- Arikan, Pinar (2014), "Change in Foreign Policy of Iran Under Rouhani Government and It's Reflections in Domestic Politics", *ORSAM Review of Regional Affairs*, March, No.1.
- Beblawi, H. and G. Luciani (1987) "*The Rentier State*, London", Croom Hel.
- Bill, J. and C. Leiden (1984) "*Politics in the Middle East*", Boston, Little Brown.
- Ehteshami, A., & Mahjoob, Z. (2008). *Iran and the Rise of its Neoconservatives*. New York: I. B. Tauris & Co Ltd.
- "European and Iranian foreign and security policy interests, and a changing Middle East". *Journal of Palgrave Commucations*, Article number: 16080 (2016)
- Farsi, Jahangir & Moradi, Mohammad Ali & A, Jandoust & moghimi esfandabadi, Hossein. (2016). "Structural Factors Affecting International Trade Growth in Iran". *Business and Economics Journal*. 7. 10.4172/2151-6219.1000235.

- Gasiorowski, Mark (Summer 2007), "The New Aggressiveness in Iran's Foreign Policy", *Middle East Policy*, vol.x17. no. 2.
- Hunter, S. (2010). *Iran's foreign policy in the post-Soviet era: resisting the new international order*. California: greenwood publishing group.
- Mahdavi, H.(1970) "Patterns And Problems of Economic Development in Rentier States The Case of Iran ", in: M. A. Cook (ed.), *Studies In The Economic History of The Middle East FromThe Rise of Islam To The Present Day*, Oxford, Oxford University Press.
- Seeberg,P.(2016). "The EU and the international sanctions against Iran: A Changing Middle East and the European and Iranian Foreign and Security Policy Interests", in <https://portal.findresearcher.sdu.dk/en/publications/the-eu-and-the-international-sanctions-against-iran-a-changing-mi>
- Strauss, Anselm L. and Corbin, Juliet (1990). *Basics of Qualitative Research: Grounded Theory Procedures and Techniques*, SAGE Publications.
- Van Dijk,Teun A.(2008). *Discourse and Context: A Sociocognitive Approach*, Cambridge, Cambridge University Press.